

HRONIKA

ja pisaca Vojvodine koji stvaraju na jezicima naroda, onda oni preuzimaju na sebe previleke odgovornosti za stvaranje de-stimulativne književne politike. Iz takve politike stvorice se i podvojenost i neravnopravnost i nejednak tretman između pisaca Vojvodine čak i sa međunarodnim im-plikacijama, a tako nešto niko ne bi smeo da dozvoli.

Novoizabrani upravni odbor Društva književnika Vojvodine, između ostalog, moraće da se pozabavi i pitanjem neiskorišćenog novca za stimulisanje književnosti na jezicima naroda. Da bi se ispravila nečija nebriga i omaška, možda bi najbolje bilo da se raspisuje konkurs i odrede nagrade za najbolja dela iz celokupne produkcije koja je objavljena poslednjih godina na srpsko-hrvatskom jeziku. Pored već izrečenih ocena, žiriji bi dali još jednu ocenu, i to bi bio najapravedniji postupak, jer o objavljenim knjigama već i čitaoci mogu da daju svoje sudslove. Na ovaj način verovatno bi se izbegle privatističke i prijateljske ocene i niko ne bi mogao svome miljeniku da nigradi knjigu. Iako ni to nije najbolji način stimulisanja stvaralaštva na jezicima naroda, Upravni odbor Društva književnika Vojvodine ipak će morati da se bavi i materijalnim statusom srpskohrvatske literature koja se uglavnom i piše i publikuje u Vojvodini, dakle, vezana je za fondove Pokrajine. Meni je veoma draga što je tanušan rukopis od dvadeset pesama mladog pesnika dobio na konkursu *Libertate* deset hiljada dinara, ali ja se sa tri hiljade bruto honorara od svog izdavača za poslednju knjigu osećam inferiornom i pred njim i pred svim početnicima. A takav osećaj verovatno imaju i stariji pisci od mene, recimo Boško Petrović, Aleksandar Tišma, Pavle Popović, pa i moji vršnjaci i drugi stvaraoci.

Florika Štefan

NEISKORIŠĆENE MOGUĆNOSTI PODSTICANJA KNJIŽEVNOSTI

Nebitno je kolika je svota za stimulisanje književnog stvaralaštva na srpskohrvatskom jeziku. Već nekoliko godina ta svota se množi i stoji neiskorišćena u Pokrajinskoj zajednici kulture. Dok sve literature narodnosti, odnosno izdavačke kuće i časopisi, koriste svoje fondove za stimulisanje književnog stvaralaštva putem konkursa za pojedine robove, literatura na srpskohrvatskom, odnosno pisci koji na ovom jeziku stvaraju u Vojvodini taj stimulans nisu osetili. Kada smo se pre nekoliko godina izjasnili da patronat o stimulisanju književnosti na jezicima naroda poverimo upravnom odboru književničke organizacije Vojvodine, mislili smo da smo na pravom putu i da će interesi svih pisaca biti jednakost zastupljeni i zaštićeni. Nekoliko književnih konkursa za stvaralaštvo na srpskohrvatskom jeziku dobra su pouka o promašenosti ovakvog načina stimulisanja književnog stvaralaštva na srpskohrvatskom. Sa časnim izuzecima, konkursi su išli na ruku prijateljima članova žirija, a »firma« jugoslovenske otvorenosti i širokogradosti suviše providna da bi se i dalje pravdala pred članovima Društva književnika Vojvodine koji pišu na srpskohrvatskom.

Staleška organizacija, preokupirana drugim i precim poslovima, zanemarila je i skoro potpuno predala zaboravu jednu svoju društvenu i književnu obavezu. Uzaludno je baviti se pitanjem kako je i zašto preuzeta obaveza ispuštena iz ruku, jer vreme je za nama, novac stoji netaknut, a pisci su štampali knjige uglavnom kod siromašnih izdavača za simbolične svote ili bez ikakvih honorara. Pisci su iznevereni, uprave književne organizacije Vojvodine nisu opravdale ukazano im poverenje, što znači da i novac namenjen stimulisanju stvaralaštva na jezicima naroda nije ispunio svoju osnovnu društvenu funkciju.

Ako pogledamo istini u oči, moraćemo da priznamo da je svakom piscu, bez obzira na kojem jeziku stvara, veoma važno da ima izdavača, odnosno sigurnost i poverenje. Podrška je potrebna na početku, kada je najteže, ali i kasnije, prilikom prijema svakog novog rukopisa izdavač treba da bude uz pisca i da svojim poštrenim kriterijumima ne dozvoli rasplijavanje, odnosno razbijanje talenta na sitne tantuze. Ta podrška, kritičnost, zaledina i društvena potpora veoma su važne komponente u stvaralaštvu svakog pisca, a svest o njima se relativno kasno stiče kada piscu nisu više potrebne utešne, nego britke reči i oštar sud. Hteli-ne-hтели da priznamo, ova je tema delikatna čak i sa političkog stanovišta, jer se u Vojvodini, nebrigom uprava književničke organizacije stvaraju nejednaki materijalni uslovi za književno stvaralaštvo. Ako upravni odbori treba da nose zastavu takve politike u ime ne malog bro-

PRETKONGRESNI DIJALOZI

Redakcija našeg časopisa organizovala je među vojvodanskim književnicima anketu o pojedinim bitnim pitanjima književnog stvaralaštva i stvaralaču u domenu kompleksne teme Kongresa pisaca Jugoslavije: *Pisac u samoupravnom društvu*. Objavljujemo prispeve odgovore književnika Radeta Tomića, Radovana Ždrala i Milutina Ž. Pavlova, zahvaljujući im se, istovremeno, na saradnji.

Rade Tomić: *Egzistencijalni problemi pisaca*

»U danima koji su neposredno iza nas pokrenuta su mnoga pitanja u vezi sa stvaralaštvo u najšrem smislu, a da nijedno do kraja nije raščišćeno! Ne treba ni očekivati da će se tako brzo rešiti sve što se ovoga časa čini aktuelnim. Predstojeći kongres pisaca je mogućnost da se mnoge davanja i sadašnje dileme, bilo da je u pitanju status pisca u našem društву, bilo da se radi o njegovom odnosu prema društvu, reše na način koji će biti polazište za sve naše buduće dijaloge. Ne treba isputiti iz vida da je stvaralaštvo sve do skora bilo sfera začaurena o kojoj se govorilo uopšteno, da bi tek u novije vreme videli u čemu smo sve kasnili.

Dosadašnja udruženja pisaca bila su nedovoljno efikasno organizovana, uprave su bile okrenute same sebi i svojim ličnim interesima, a ispuštalala su se iz vida tolika goruća pitanja, pri čemu ne treba zaboraviti i ona koja se tiču egzistencijalnih problema. Jer, ne treba smetnuti s umu da i danas ima pisaca koji gladuju, koji žive u nesnošljivim uslovima, ne samo za rad, već i kad je u pitanju sitno ljudsko tavorenje. No, bilo bi iluzija očekivati da će sva ta pitanja rešiti jedan skup izabranih ljudi, delegata. Udruženja pisaca trebalo bi da se češće sastaju i govore o tim, brojnim i bitnim, problemima.«

Radovan Ždrala: Neodvojiva je sudbina pisca od sudbine knjige

»Neodvojiva je sudbina pisca od sudbine knjige. Iako lepša (brojnija, ukupno čitanja u absolutnim ciframa), nego i u jednom drugom vremenu, ne bi se njome moglo pohvaliti nijedno od to dvoje (mislimo, pre svega, na naše domaće knjige i domaće pisce, a ne misleći samo na najbolje i najveće, jer su uvek bile i ostaće retke, izuzetne). Šta, na primer, znače tiraži od pet hiljada do pet stotina primeraka na dva-deset miliona ljudi u jednoj pismenoj zemlji? Od toga se uvek bar petina, nova i neotvorena, zaturila na uvek neizvesnom i nesigurnom putovanju od pisca do nečijeg srca. Koliko ih to onda stvarno živi na tako prorenom ljudskom i geografskom prostoru? Šta mogu da znače? Kakve su to inokosna oplođnja i snaga na razdaljini od sto-dvesto kilometara i u masi od četrdeset hiljada ljudi. Samo jedna, samotnička, na čitav grad od četrdeset hiljada stanovnika (na Čačak, Bačku Topolu, Vrbas, Trebinje). To je igla u plasti sena! To je premnogo i za najokorelijeg optimista. Tu uteče nema, čuti svaki smisao za takve knjige. (A među njima je bar deset za svakoga od nas koje bismo morali pročitati.) Kad će se sresti ti ljudi koji su ih pročitali? Praktično nikada. I nikad se raspoznati po njoj u sebi.

To je stvarni položaj mnoge dobre, često i odlične knjige.

A šta da kaže takav pisac, ta igla u plasti sena? On pristaje da se štampa u pet stotina primeraka. Pristao je da gotovo obesmisli svoj rad, svoj položaj, hvatajući se u tom besmislu za jedinu, jedino sigurnu granu u snu da će mu knjiga jednom doživeti izdanie u bar pet, deset ili pedeset hiljada primeraka. Nekima se to i desi; uvek onima koji su ušli u obaveznu školsku lektiru. Ali, koliko ih može ući na ta uska vrata, uz čitavu masu iz književne istorije, od slovenske braće i Držića do Andrića i Krleže?

Veliki broj pisaca, čak i onih priznatih i poznatih (najčešće, i stvarno, samo po imenu) živi od varke da su prisutni u svome vremenu, da nešto znače, da su potrebiti, a znaju da ne znače, da sve može biti i bez njih, i ništa da ne bude. Znače nešto jednom broju kritičara (što nije važno), jednom malom broju mlađih ljudi koji još čitaju (što je važno), a milionima ne dolaze ni u snu (što je svakom piscu — strašno).

Dakle, nema reči o nečemu drugom, novom, značajnom, sve dok je tako sa knjigom i piscem, i dok smo u tome na jednoj od najprizemnijih prečaga evropskih leštvice.

Knjiga ostaje roba, skupa i nedostupna za mnoge potencijalne kupce (nemaju je čak ni biblioteke dovoljno), položaj pisca ostaje njegova lična stvar. (Šta drugo da kažemo ako je on takav već veoma dugo, predugo za stvaralačko vreme?)

Može li se na kongresu pisaca nešto učiniti? Nešto uvek može. Verujem da će se ovo pitanje tamo ozbiljno postaviti. Ne-mamo razloga da ne verujemo da će naše društvo podržati sve one koji budu hteli da ukinu tu bibliofilsku rabotu oko mnogih domaćih knjiga i pisaca.«

Milutin Ž. Pavlov: *Kakvog Godoa pisci čekaju*

»Anomalija u našem kulturnom i književnom životu ima veoma mnogo; mislim da tome u znatnom stepenu doprinose pisići svojom ravnodušnošću. Dokle će se isključivo međusobno anketirati, a zaključke ostavljati vetru u lice?! Kako objasniti nadasve čudnovatu činjenicu da od umetničkog dela ne može dobiti materijalnu nadoknadu za još pristojan život?! Ako si zaposlen, izuzetno retko ti se pruži prilika za odgovarajuće radno mesto — a onda radi dvostruko, i na radnom mestu i za ličnim pisačim stolom. Ne moraš umreti od tuberkuloze, možeš i od raka na plućima; jer ako jedan dan ima dvadeset četiri časa, bićeš izmožden i smravljen šesnaestoča-

sovnim radnim vremenom, čemu onda broširana, i platnena, i knjiga kožnih korica?! Još crnje ćeš proći ako si bez stalnog radnog mesta...

Dakle, udruženje pisaca mora biti konačno i sindikalna organizacija! Pisac je i te kako odgovoran radnik, pri čemu podrazumevam da se estetska načela ne mogu i ne smiju gubiti iz vida. Lenjin kategorički tvrdi da je »sindikat škola komunizma«, konačno — omogućimo i piscu pravo na »skajmij« koja mu pripada.

Neka se ne shvati da navaljujem drvlje i kamenje ako navedem da: izdavači, bibliotekari, glumci, štampa, radio, TV, film... gutaju ono što pisac kulučnim umnim radom proizvodi. Ali pri saznanju da njih štiti sindikat, nameće mi se pitanje: ko je sada tu obespravljen? Pri svemu ovome podrazumevam da umetnička sloboda ne može biti zloupotrebljavana za antihumanizam, jer istinska umetnost je »čovek za čoveka«.

Zašto poput Zenice naša fabrika nema na platnom spisku i umetnik? Nisam čuo da su književnici na nivou delegacije posebili koju fabriku, nisam tako nešto ni pročitao, a zašto? Kakvog Godova pisci čekaju? Nije V. Majakovski isprazno rekao »bez knjige nema znanja, bez znanja nema komunizma«. Zar i piscima ne bi i te kako koristio samoupravni sporazum sa opštinskim skupštinama na nivou Pokrajine o finansiranju organizacije pisaca?! Tu su u pitanju neznati procenti koji bi tek »u masi« mnogo značili i konačno disciplinovali radni poredak književnih poslenika, što bi sigurno predstavljalo izuzetni impremativ u svetu umetnosti. Tek tako bi se omogućila ravnopravna razmena rada; time bi jasno i realno došla do izražaja povezanost pisca i neposrednog proizvođača materijalnih vrednosti. Savez sindikata, isto tako kao što pozorišnog glumca prima pod svoje okrilje, neminovno mora i treba da prima i pisce. Konačno, i učinak pisca u našoj socijalističkoj revoluciji poznat je i priznat, o tome su napisani tomovi knjiga... Kada danas arširamo na relaciji izdavač — pisac i obratno, tvorimo jalovu elipsu, začaran krug koji se žestoko vrti, diže prašinu, a — pokriva jezgro stvari.

Verujem da anketu nije uzaludna, sigurno se zaključi neće ostaviti tmini šešira za neko daleko buduće izvlačenje... Monolog se samo nastavlja, nikako i završava.

Anketu vodio
Milan Todorov

LIKOVNI NOTES

O obnovi slike

Povodom izložbe *Obnova slike* u Galeriji Kulturnog centra Beograda

U selekciji Dragoša Kalajića nedavno je u Galeriji Kulturnog centra Beograda otvorena izložba pod neobičnim, skoro provokativnim nazivom (ali i značenjem) — *Obnova slike*. Već sam naziv i namera ove nesvakidašnje programske izložbe izaziva niz dilema i nedoumica; pre svega, da li je zaista počelo vreme obnove, renesanse slike, odnosno, da li slikarstvo baš tako neophodno zahteva vraćanje na svoje tradicionalno značenje. Na ova dva pitanja, koja podjednako muče publiku (istom snagom pre i posle razgledanja izloženih slika), ali, verovatno, i samog autora ove izložbe, veoma je teško, u ovako programiranoj konцепциji, dati bilo kakav određen i konkretan odgovor. Postoji, naravno, još čitav niz nedoumica i nedorečenosti u nameri ove izložbe, međutim, one prevashodno ulaze u osnovnu bit evolucije slike kao posebne, autentične realnosti (suprotno svom uopštenom tradicionalnom značenju). Elemenat istorijsko-umetničke osnove kao neminovnog uslova svake studijske izložbe (a ova izložba pored svoje programske obeleženosti treba da zadovolji i ovu komponentu) u smislu ispitivanja porekla i razloga odre-

denih pojava, zahteva i objektivniju metodologiju, a iznad svega odstranjivanje ovačko isforsirane isključivosti. Čini se da istorijska potka ove izložbe ostaje nekako po strani, što predstavlja priličan propust i onemogućava sagledavanje nekih, skoro vitalnih razloga za njeno organizovanje.

Ako je jedna od pobuda ostvarene postavke eventualno insistiranje na mogućem zamoru slikarstva brojnim varijantama apstrakcije ili njenom absolutnom negiranju (kao, uostalom, i oblika »antiplastičnih« umetnosti), onda ova izložba ima već u svojoj osnovi naglašen netolerantni karakter. Možda se treba podsetiti da se slika u svom tradicionalnom značenju i svom isključivo vizuelnom atakiranju zasniva na prvenstveno vizuelnom pokretaču, dok se menja samo učinak, transformišući se iz jedne mogućnosti u drugu zavisno od veštine i sposobnosti programiranja i intenziteta usmeravanja određenih senzacija. Saznavanje kao neposredno opažanje izvesnog konkretnog oblika određenog svojstva i namene ili ne definisanih oblika, odnosno potrebe njihovih naknadnih konstrukcija, znači, u suštini, intelektualni napor shvatanja, ali i komponovanja jednog likovnog, integralnog sistema. Konkretnost značenja likovnog medija ili naknadna plastična rekonstrukcija dobija u krajnjoj konsekventnosti svog plastično-vizuelnog značenja istu početnu stvarajuću vrednost (bez obzira na prividnu razliku u njihovoj prirodi) u oslobođanju od sasvim nepotrebne sadržajnosti (u smislu nasmetnute poruke) ili konkretne pobude čije tumačenje i prihvatanje predstavlja u svakom slučaju naknadni postupak, pre racionalnog nego intuitivnog saznanja.

Obnovu uopšteno kazivanje i shvatjanje problema likovnog, u stvari njegove prirodne oprečnosti složenog mehanizma delovanja i prilagođenja može donekle da bude protiv termina *obnova* (samo što prelazi terminološku označenost i dobija, u ovom slučaju, značenje sasvim određenog atakiranja na trenutno stanje slikarstva) tako da je izraz *vraćanje* postojanje vrlo izraženog kontinuiteta figurativnog postizanja likovnih efekata (i svega što uz vizuelne efekte ide kada su oni usmereni na određeni broj simbola i asocijacija) nameće niz suprotnih argumenata manje terminološke označenosti, a više fenomenologije samog procesa postojećih mera, idejnih i saznačajnih prožimanja likovnog procesa. Ako bi se tražilo moguće kompromisno rešenje (ne baš uvek najsrećniji put, jer predstavlja oblik mirenja često oprečnih intencija), mogla bi se prihvati oba rešenja kao pogodni izrasi (isto kao i sasvim nepodesna), čime se, u stvari, i ne postiže mnogo, sem što se povećava primenjivost na određeni vid likovnog programa jedne grupe udrženih ili grupe autora po sličnosti shvatnja okupljene, kao što je ovom prilikom (bez preterane nužnosti) izrazit slučaj.

Shvatjanje obnove slike u značenju suprotstavljanja nadrealističkoj istanjenosti ili grubom naturalizmu ne znači da je određeno metafizičko (pre transcendentno) svojstvo slike trebalo ponovo i uvek iznova naglašavati i suprotstavljati ostalim kada je to, na određen način, nužnost i konstantni elemenat slike više ili manje uočljiv, zavisno, najčešće, od mogućnosti i sposobnosti odgometanja. U ovoj koncepciji postavke i okupljanja autora primetno je postojanje jednog ne baš sasvim održivog kriterijuma insistiranja na pojmu i estetskom značenju *lepota* koje je u ovom slučaju shvaćeno u smislu skoro profanog svojstva, kao prijatno. Ovakav metod vrednovanja i selekcije (možda to i nije bila namera, polazni poriv autora izložbe, ali utisak koji izaziva većina slika je vrlo blizak iznetom započajanju) u izvesnom smislu znači i naglašenu degradaciju (u uslovno shvaćenom značenju ovog termina kao mogućeg načina diskvalifikacije likovnog dela) fenomena slike, jer lepo samo kao prijatno — lepo (moguće je i identifikacija sa dopadljivim u onom najopasnijem značenju) postoji kao jedna uslovna estetska kategorija,

ali nikako kao jedina. Ovakav način zalažanja za obnovu slike ni u kom slučaju ne predstavlja apsolutno pravo nametanja elemenata prijatnog, dopadljivog, skladnog kao osnovnih cenzora vrednosti, jer u tom slučaju ostale moguće komponente (ružno, groteskno, morbidno, nepriyatno) gube mogućnost likovne egzistencije, a čini se (bar prema izloženim slikama) da je ovim drugim svojstvima slike oduzet pravo da predstavlja oblik vizuelnog saznavanja, uslova za razmišljanje i određenih intelektualnih spekulacija. Potenciranje prijatno-lepog ima pravo opstanka samo u slučaju ako ne poništava druge mogućnosti slike, ako ostane kredo jednog shvatanja likovnosti koja ne sputava i ne atakuje na ostale elemente slike.

Izbor autora za ovu izložbu predstavlja neuobičajenu slobodu odlučivanja, uglavnom za najmlađu generaciju beogradskih slikara. Međutim, kod većine se oseća naglašeno sećanje na akademiju, zapravo originalnost likovne ideje (više nego njene realizacije) nije baš najviđenija (M. Mojsić, S. Matić, Lj. Morilj). Takođe, postojanje veza sa pop-artom (J. Gelevski), novom figuracijom (Balanuša, Đeletović) ukazuje na postojanje još čvrste povezanosti sa onim shvatanjima slike koja ne doprinose — u ovom shvatanju obnove — zamišljenoj renesansi slike. Naravno tu su još i S. Zec, S. Obračić, donekle i A. Cvetković, koji u priličnoj meri predstavljaju autonome ličnosti sposobne da delimično ponesu teret zamišljaju autora ove izložbe. Skladu postavke i njenoj potreboj naučnoj studioznosti još više smeta neshvatljiva pojava rada u jedne znatno starije — i po godinama i po idejama — generacije (M. Popović, L. Šejka, M. Cmelić). Ova grupa umetnika pokazuje svojim radovima jedan posve razrađen sistem koji već ima svoje duže trajanje i već dovoljno istaknute vrednosti, razvijajući se u kontinuitetu, i prilično je daleko, svojim naglašenim naturalizmom, od većine ostalih autora. Ako se želelo ovim slikama da se uspostavi neki kontinuitet ili poreklo, onda, da li se baš tako suvereno može govoriti (i to kroz jednu ovakvu izložbu) o vremenu obnove slikarstva?

Izložba *Obnova slike* nosi u sebi brojne protivrečnosti, ali i izvesne, za ovu vrstu izložbi, ne baš sasvim opravdane slobode koje često prelaze u improvizaciju i neveštu iskonstruisanost upotrebljenog materijala koji ne može u potpunosti da — zbog svoje specifične prirode — odgovori zahtevima autora ove selekcije. Zanimljivo je da predgovor Dragosa Kalajića ima daleko veću i možda trajniju vrednost u jednom budućem istorijsko-umetničkom istraživanju nego sasvima analiza izloženih eksponata. Kao da autor nije odabran najsrećnije primere da ilustruje svoje teorijske postavke, iznete u pisanim delu izložbe (katalog). Studioznost i argumentovanost ovog nesvakidašnje smelog poduhvata u svom opštem delu o fenomenologiji slike daleko je najinteresantniji, međutim u momentu klasifikacije, izbora autora, radova i shvatanja pojedinih slika dolazi do izvesnih veoma osetljivih protivrečnosti i čudnih (skoro proizvoljnih) konstatacija. Tako, na primer, već sama postavka na pet celina (*Trajanje slike, Novi romantizam, Panrealizam, Neo-neoklasicizam, Hladni pogled*) gubi skoro potpuno svoju održivost. Naravno da primedbi na konstrukciju ovog zamašnog poduhvata ima dosta, ali jedna ovako zamišljena i realizovana izložba uvek pruža mogućnost daljih istraživanja, predstavlja u izvesnom smislu potkreplju za nova razmišljanja o ovom likovnom trenutku, potrebi valorizacije i budućnosti slike. Potreba stalnih obnova slike (pa i sasvim razumljivih vraćanja i reminiscencija) jeste u samoj prirodi ovog veda likovnosti, samo što te obnove uvek idu spontano i bez totalnih diskvalifikacija onoga što im prethodi. Ova izložba ostaje kao zanimljiv poduhvat ne obnove slike već vraćanje jednom tradicionalno shvaćenom integralnom svetu ostvarenom jezikom slikarstva.

Miloš Arsić